

Mladen Lompar

RAZVOJ CRNOGORSKE MODERNE UMJETNOSTI

IZVANJCI

Doba romantizma i potreba za egzotičnim predjelima dovodi Crnu Goru u sâm centar interesovanja vodećih kulturnih središta Evrope, posebno Pariza. Ona je "pustinja, stravičan pejzaž s Mjeseca", bilježi francuski pisac Pjer Loti (Pierre Loti), ali i "kamenno more" u viziji ruskog geologa, oficira Jegora Kovaljevskog.

Postaje jedna od likovno-literarnih tema Evrope i put crnogorske umjetnosti u evropske tokove XIX vijeka počinje preko izvanjaca - stvaralaca koji dolaze sa raznih strana i borave u Crnoj Gori.

Njeni vladari (vladike i knjaževi iz dinastije Petrović Njegoš), manirima i poznavanjem stranih jezika čine poseban utisak na sve češće posjetioce i izvanjce u Crnoj Gori. Tako je vladika Petar I očarao ruskog pomorskog oficira i putopisca Vladimira Bronevskog, koji kaže da je "jedini u svijetu arhijereja koji je u svojoj ličnosti utjelovio tolika dostojanstva koja protivrječe njegovom pastirskom žezlu. U crkvi, kada je sa dostojanstvom zauzeo svoje mjesto na vladičanskom tronu, izgledao je kao car (...) govori italijanski, francuski i ruski isto onako kao što govori svojim prirodnim slovenskim jezikom".

Njegov nasljednik Petar II Petrović Njegoš, veliki pjesnik, vladika i gospodar crnogorski, stasom, ljepotom i elokvencijom ostavlja snažan utisak na one koji su ga srijetali na Cetinju ili prilikom njegovih putovanja van zemlje.

Slovenački slikar Jozef Tominc (1790-1866), majstor portreta i religioznih kompozicija naslikao ga je u duhu bidermajera u vladičanskoj odeždi, 1837. godine prilikom njegovog boravka u Trstu. Ovo je prepoznatljivo djelo portreetskog slikarstva, sa insistiranjem na psihološkoj komponenti, ali i karakterističnim usmjerenjem na dekorativnost i materijalizaciju.

Njegošev portret, što ga je takođe u Beču uradio austrijski slikar Johan Bes (Johann Böss, 1822 - 1861) reprezentativno je djelo bidermajera. Pjesnik je predstavljen u svom nacionalnom kostimu, s puno pedantno slikanih detalja. U klasicističkom ambijentu i

prefinjenoj obradi, Njegošev lik je "istinit", bez idealizacije svojstvene slikarima tog pravca. Bečkoj galeriji Njegoševih portreta, u istom duhu, pripadaju radovi srpskog slikara i grafičara Anastasa Jovanovića (1817-1899). Njegovo insistiranje na detaljima i verizmu počiva na radu na osnovu predložaka, prije svega fotografijama, posebno glave koju je sa snimaka prenosio na litografski kamen. Portreti koje je Anastas Jovanović radio kao kalotipije (naknadno obojene fotografije), simboličan su uvod u popularizaciju umjetnosti.

Anastas Jovanović uradio je portrete više crnogorskih znamenitih ličnosti u tehnici litografije. Pored kalotipije i litografije s Njegoševim portretom, izveo je i dvije litografije knjaza Danila, Njegoševog nasljednika, kao i portrete Njegoševe bliže porodice.

Nešto kasnije, Njegoša je na Cetinju slikao Fedor Karačaj (1757 - 1859), austrijski podanik i zapovjednik Kotora, koji se predano bavio slikarstvom i ostavio izvanredne dokumentarne likovne bilješke. Između ostalog zabilježio je i dolazak saksonskog kralja Fridriha Avgusta II na Cetinje, 1836. godine. To je bila prva zvanična posjeta jednog evropskog suverena Crnoj Gori.

Romantizam nije u Crnoj Gori imao u to vrijeme autentičnog predstavnika. Pojačan opšti interes za njene teme privukao je jedan broj evropskih slikara koji utiču na razvoj crnogorske kulturne istorije. Među prvim romantičarima je slovenački slikar Anton Karinger (1829 - 1870) koji je u Dalmaciji i Crnoj Gori u periodu između 1854. i 1857. godine naslikao više pejzaža sa elementima fantastike. Karinger je autor slike *Sprovod knjaza Danila*.

Ipak romantizam je, može se reći, u crnogorsku likovnu umjetnost uveo Jaroslav Čermak (1831 - 1878), Čeh koji je slikarsku posebnost sticao u Parizu, i to prije svega preko djela sa crnogorskom tematikom. Motivi njegovih slika su vizije romantičara iz Crne Gore, dosanjane u Parizu. Bile su to velike priče malobrojnog naroda. Ovaj borac za crnogorsku slobodu bio je vojnik na bojnopolju 1862. godine, u najkrvavijem ratu Crnogoraca sa Turcima, koji su na samom pragu najmanje evropske prijestonice vršili poslednje pripreme za njeno uništenje. Tih je dana uradio i sliku *Prijenos slika iz crnogorskog dvora*, amblem crnogorske državnosti i duhovnosti. Više od bilo kakve studije, ovaj likovni zapis sažima najljepše osobine Crnogoraca.

Svojevremeno njegova najzapaženija slika - *Ranjeni Crnogorac* - plod je njegovog sudjelovanja u borbi, kada ga je zapanjio ležeran odnos Crnogoraca prema bliskoj smrti. Ovu sliku je radio u više replika: u Dubrovniku, u Rimu i u Parizu, gdje ju je 1863. izložio na jednom salonu. "Lik ranjenog je biljur slikarske umjetnosti. U cijelom skupu likova je pravo blago originalnosti, noviteta i dosad nama nepoznatog - što prevazilazi našu običnu rutinu. Izrada je precizna, čvrsta, ozbiljna i iznad svega impresivna", pisao je ondašnji pariški "Journal des débats".

Najznačajniji dio Čermakovog opusa vezan je za Crnu Goru, pa je i njegovo mjesto u razvoju crnogorske umjetnosti i njenom usmjerenju na evropsku umjetnost XIX vijeka jedinstveno.

Svi likovi u ovom slikarstvu imaju status ikone.

Njegov rad na afirmaciji Crne Gore u svijetu ište trajno poštovanje Crnogoraca.

Predjeli Crne Gore bili su opsesivna tema i čeških slikara Jozefa Hutarija (Josef Huttari) i Ludvika Kube (1863 -1956).

Veliki srpski pjesnik i slikar epohe romantizma Đura Jakšić (1832 - 1878) inspirisao se Crnom Gorom i Crnogorcima, iako nikad nije kročio na njeno tlo. Ta inspiracija došla je kao plod duhovne klime romantizma i interesovanja za tematiku antičkih primjera junaštva naroda, za koje je Garibaldi rekao da je legendarno i da čini čast čovječanstvu.

Teodor Valerio (Théodore Valério, 1819-1879), francuski slikar i graver svoje viđenje Crne Gore i crnogorskih specifičnosti objavio je kao bakroreze 1861. godine. Još su to nezaobilazni motivi za prepoznatljivost ondašnje Crne Gore (*Crnogorski senator, Brđanka, Naricanje pred Cetinjskim manastirom, Crnogorska porodica oplakuje svoje poginule, Na cetinjskom bunaru*).

Valerijevi crteži, akvareli i bakrorezi danas su smješteni u Biblioteci lijepih vještina u Parizu. Francuski pisac Teofil Gotje (Théophile Gautier) je o njima pisao da je "svaki u isti mah tip i portret; u njemu se zapažaju, karakter, naravi i u neku ruku istorija predstavljenih ličnosti, pa je studija individualna..."

Za hrvatskog slikara majarskog porijekla Ferda Kikereca (Ferdo Quiquerez, 1845- 1893) boravak u Crnoj Gori bio je "najsretnije doba, kad sam živio ljudskim dostojanstvom bez bogaljske nemaštine i neprestanog ponižavanja". Likovni "zapisi" koje je uradio kao dvorski slikar (atelje mu je bio u Njegoševoj *Biljardi*) imaju izvanrednu dokumentarnu vrijednost. Učestvujući u bici na Vučjem dolu 1876. godine na samom ratištu slikao je boj Crnogoraca s turskom vojskom. Pored portreta i pejzaža Cetinja i okoline radio je i ilustracije Mažuranićevog spjeva *Smrt Smail-age Čengića*. Po nekim izvorima knjaz Nikola mu je predlagao da ilustruje i *Gorski vijenac*. Sačuvana je jedna njegova ilustracija sa tom tematikom iz 1875. godine.

Od svih slikara koji su duže ili kraće vrijeme boravili u Crnoj Gori, bili sudionici njene istorije i ostavili trag u njenoj umjetnosti treba izdvojiti Vlaha Bukovca (1844-1922), hrvatskog slikara italijanskog porijekla (italijansko prezime Faggioni), koji je sa dvadeset tri godine posebno zapažen na Pariskom salonu, slikom *Crnogorka na obrani*. Ovo platno "službene umjetnosti" samo je uvod u Bukovčevu galeriju slika sa crnogorskom tematikom, kojoj je ostao vjeran do kraja svog rada. Iako su realizam i eklektizam u evropskoj umjetnosti Bukovčevog doba već bili na izmaku (a time i promjena tematike), ona ostaje konstanta njegovog slikarstva. Od brojnih djela, koja se danas čuvaju u cetinjskim muzejima, obradom i duhom najmonumentalnije je *Crnogorski guslar*, sa izvanrednim studijama likova u nacionalnim kostimima. Ovo platno je pleneristička slika, dosta neobična za njegov likovni iskaz.

I dugo poslije pomodne egzotike i obrade crnogorskih tema na "zvaničnim" pariskim salonima, one se javljaju u zapaženim opusima nekih slikara. Najviše kod srpskog slikara Paje Jovanovića (1859-1957), jednog od najdosljednijih pristalica akademskog realizma. Paja Jovanović nikad nije odustajao od onoga što je naučio na akademiji, čak i po cijenu duboke anahronosti i mimoilaženja sa slikarstvom svog vremena u Evropi. Zato mu se kao

logičan tematski izbor nametnuo u njegovo vrijeme već odlazeći izbor istorijskih kompozicija i žanr-scena. A crnogorske, kojima su kako smo vidjeli njegovi prethodnici osvajali kulturni prostor Evrope, postaju zapaženi segment njegovog opusa. Izdvajaju se platna Jovanovićeve "nacionalne buržoaske kulture" *ded uči unuka mačevanju*, *Kićenje nevjeste*, ali i više paradnih portreta kralja Nikole, kraljice Milene i članova crnogorske vladarske porodice.

Očigledno je da je, trajuću u nemaštini svega izuzev duha i morala, Crna Gora bila prinuđena na predugu stvaralačku nemuštosť. Uzavrelost i ljubav slikara ovog podneblja nije se mogla utoliti zografskim radom i crkvenim mecenatstvom, što je davalo osnovni pečat likovnom stvaralaštvu sve do XIX vijeka i njenih izvanjaca, kada se društveno-političke prilike i kulturna atmosfera mijenjaju. Otvaraju se škole, pokreću listovi i časopisi i očigledno mijenja smisao borbe za opstanak. Tajne koje su vjekovima pulsirale na djelima narodnog i crkvenog stvaralaštva nametnule su se sasvim otvoreno umjetnicima koji su se vraćali iz kulturnih metropola Evrope.

Krajem XIX vijeka Crna Gora ispraća svoje izvanjce i na njenu umjetničku scenu stupaju crnogorski talenti školovani na strani.

Pored uticaja akademija, na rad crnogorskih stvaralaca imala su udjela ostvarenja izvanjaca, posebno Jaroslava Čermaka i Vlaha Bukovca: ono što je ostalo u crnogorskoj prijestonici. Više crnogorskih slikara ih je po povratku sa studija i radeći na dvoru imalo stalno pred sobom, posebno Bukovčeva platna.

Ipak, osnovnu modernost opredijelile su likovne škole. Školovanje na italijanskim akademijama je, naravno, uslovlilo prepoznatljivost italijanskog akademizma koji kao po nekom pravilu brzo prelazi u italijansku varijantu impresionizma.

Drugo izvorisťe je bio realizam ruskog tipa, u stvari modifikacija francuskog akademizma grupe "Svijet umjetnosti", koja je propagirala djela francuskog slikarstva shodno svojoj teoriji da umjetnost ne podučava - ona oplemenjuje. U francuski realizam ovi umjetnici su unosili elemente vizantijskog slikarstva (Aleksandar Benua, Alexandre Benoit, 1870 - 1960, Konstantin Somov, 1869 - 1930), i dozu lirizma (Isak Levitan, 1860 - 1900) i narodnih motiva (Filip Maljavin, 1860 - 1940).

Iz Beča dolazi realizam bečke akademije koja je u ono vrijeme bila jedan od stubova tradicionalnog slikarstva - klasicizma i realizma.

To je bio put crnogorske umjetnosti u moderno evropsko slikarstvo.

MODERNA UMJETNOST POD OKRILJEM MEDITERANA

Početak crnogorske moderne umjetnosti uveliko su pomogli izvanjci, strani slikari koji su na njenom tlu boravili i stvarali. Oni su donijeli sve ono što je prošlo evropskim likovnim stvaralaštvom krajem XIX vijeka i na čemu je, iz dubine njenog mediteranskog okrilja, stvarana autentična crnogorska moderna umjetnost.

Crnogorsku modernu umjetnost začeli su slikari školovani na stranim akademijama: Špiro

đuranović (đurići, Boka Kotorska 1864, đurići, 1910), koji je studirao na slikarskoj akademiji u Kijevu, Mihailo Vrbica (Njeguši, 1871 - Beograd, 1937), školovan na Visokoj akademiji živopisa, skulpture i arhitekture u Moskvi i Marko Gregović (Petrovac, 1876 - Beograd, 1941), koji je slikarstvo studirao u Beču. Vladimir Novosel Žabljak, 1883 - Beograd, 1961) školovao se u Pragu i povratkom u zemlju slikao je portrete u duhu akademskog realizma, istorijske kompozicije i pejzaže bliske simbolističkim strujanjima koja su još trajala u likovnim tokovima Praga.

Ilija Šobajić (Danilovgrad, 1876 - Beograd, 1953), je sa srcem rojenog umjetnika i bolnom činjenicom da mu je priroda uskraćujući mogućnost raspoznavanja boja oduzela ono što je talentom podarila, svakodnevno prelazio mučnu stazu od blaženstva do žrtve.

Školujući se na bečkoj akademiji osvojio je status izvanrednog crtača, koji je usavršio u Školi lijepih umjetnosti u Parizu, kod Leona Monea (Léon Monet). Svjestan činjenice da mu daltonizam uskraćuje likovni preobražaj i ljepotu kolorističkih vizija u kojima je živio Pariz njegovog doba, ostao je dosljedan i neprikosnoven crtač, sa jasnom i nepromjenjivom poetikom.

Anastas Bocarić (Budva, 1864 - Perast, 1944) se školovao u Atini. Po završenom školovanju djelovao je u Crnoj Gori, u više centara Bosne i Hercegovine, u Srbiji, ali i u Carigradu i u Adis Abebi.

U suštini svojoj bio je romantičar, realnost je nalazio u prirodi sižea, ali je u slikama znao naći oslonac i u savremenim rješenjima, kao u svojoj *ženi u bijelom*. Slikajući vitku figuru u peplosu, sa plaštom na desnom ramenu, Bocarić preko dekorativnih elemenata (tepih i zavjesa u pozadini, linearni ritmovi) naslućuje umjetnost francuskih majstora, možda najviše Šaserioa (Théodore Chassériau), majstora dekorativnog stila.

Mnogi portreti, koje je Bocarić radio u Mostaru i Sarajevu su niz paradnih ostvarenja, često raženih po fotografijama. Iz tog niza izdvaja se *Portrait Ivaniševića*, sa finom materijalizacijom pojedinih detalja nošnje i kontrastiranjem sa tamnom pozadinom.

Slikarstvo Anastasa Bocarića je u stvari samo predvorje crnogorske moderne umjetnosti.

Njen pravi početak može se precizno odrediti zahvaljujući činjenici da je zografsko slikarstvo pritisakovalo ove prostore sve do kraja XIX vijeka. Bez pretjeranog teoretisanja to je 1903. godina, godina nastanka *Vršidbe* Pera Počeka (Cetinje, 1878 - Rim, 1963).

Slikanje vazduha i svjetlosti nad Mediteranom bila je jedna od specifičnosti njegovog stvaralaštva. Po završenom školovanju na napuljskoj likovnoj akademiji izvjesno vrijeme je boravio na Cetinju, lutao padinama Lovčena, Rijeke Crmojevića, po Boki Kotorskoj i duž Primorja, do Ulcinja, gdje se zadovoljavala njegova težnja za lijepim predjelima, ali i za izborom svjetlosti. Tu je, u duhu mediteranskih svetkovina, prvo ostvaren njegov plenerizam (*Ulcinjско polje*, *Pejzaž*, *Njegošev mlin*, *Ulcinjски zaliv* *Limani*, *Velika plaža*), a potom se romantični obrisi zavičajja utapaju u gustu potirujuću svjetlost. Njena "opipljivost" u *Vršidbi* je žuta fluidna masa u koju se urivaju obrisi predjela, predmeta i bića. Kao u nekom svijetu bez sjenki i sunčanoj ošamučenosti, nadničarev napor i umor zaularenih životinja prelazi na prirodu i njenu dramu, u bešumno onesvješćivanje prostora.

Mada se u Počekovom opusu svjetlost ovako više ne manifestuje, njegov razvoj, u kratkom razdoblju, prelazi na ekspresionizam (slike *Rocca di Papa* iz cetinjske Nacionalne galerije). Poslije ove kratke avanture, u periodu između dva svjetska rata, i kasnije, vraća se čvrstoj strukturi u folklornim i egzotičnim scenama (*Gusle*, motivi iz *Gorskog vijenca*).

Taj sunčani navez nastavljen je djelom *Motiv iz Portičija* đoka Popovića (Bar, 1887 - Ulcinj, 1911) koje je, kao Počekova *Vršidba*, svjetlosni udar što potire logičnu oštrinu kontura, karakterističnu za njegova dotadašnja platna. Motiv iz Portičija predstavlja vrelinu primorskog podneva, kad mrtvilo i klonolost pritisnu pusti predio. Tu i drveni pristan za čamce djeluje kao stonogo, umorom savladano čudovište koje se nekako dovuklo do plave vode i zagazilo u nju da se osvježi.

Popović, nesujeni vojnik, napustio je, zbog tuberkuloze, izučavanje ratničkih vještina u Rusiji i studirao slikarstvo u Napulju. Ali ubrzo je umro: bilo mu je tek dvadeset tri godine. Ipak, ostavio je slike koje svjedoče o jednoj velikoj mogućnosti koju je mediteranska svjetlosna riznica predodredila za bliskost umjetnosti njegovog doba, isto kao i Kostu Miličevića (Vraka kod Skadra, 1877 - Beograd, 1920), čiji se impresionizam javljao, postupno, preko realizma i plenerizma. Školovao se prvo u Beogradu, kod Kirila Kutlika, potom u Pragu i u Beču. Konačno se vratio Beogradu 1903. godine. Mukotrpnošću života i nemaština stvorili su od njega produhovljenu, oštromnu i sarkastičnu osobu.

Godine 1914. mobilisan je i upućen u Veles, a 1916. obreo se na Krfu, gdje je u miru plavih prostranstava iz kojih izranja ovo ukleto ostrvo dosanjao lepršavu konstrukciju impresionizma. Na žalost, sačuvano je malo, jer je mnoga platna, koja nijesu zadovoljavala njegov prefinjeni ukus, sam uništavao. Najbolja, kakvo je *Ostrvo s crkvom* iz cetinjske Nacionalne galerije, karakteriše pastuoznost, ritmička usaglašenost poteza i melodioznost prigušenog zvuka.

Špiro Bocarić (Budva, 1876 - Banja Luka, 1941) svoje kratke studije obavlja u Italiji (*Studio Scuola Disegno*, 1894. i *Regio Istituto di Belle Arti*, 1895. u Veneciji), ali se slikarski formirao uz starijeg brata, Anastasa. Poslije kratkog lutanja nastanio se u Bosni i Hercegovini, prvo u Mostaru i Sarajevu i, konačno, u Banja Luci gdje, u godinama poslije Prvog svjetskog rata, kao Pero Poček i đoko Popović, sjećajući se Mediterana, pod uticajem Segantinija (Segantini) prihvata impresionizam italijanskog porijekla. Taj način slikanja koristi do kraja života. Temelji se na sigurnom ali ne i naglašenom crtežu i "vezenju" površine platna finim, kosim, često i nemirnim zarezima boje zasićene svjetlošću. Motivski se vezuje za bosanski folklor i živopisne predjele.

Špiro Bocarić je u portretskom radu znao polaskati ponekom naručiocu, uraditi ga hladnije od neke živopisne fasade ili sokaka a prikladnije zlatnom ramu i toplom enterijeru.

Značaj ovih slika za crnogorsku umjetnost je dosta kasno uočen. Ni do danas ovaj period nije temeljito istražen: iako je u njihovoj stvaralačkoj groznici Evropa odbolovana, crnogorsko slikarstvo je zamahom ovih majstora dovedeno na prag najnovijih umjetničkih zbivanja onog vremena.

ANASTAS BOCARIĆ**Budva, 1864 - Perast, 1944.**

Nemiran duh i latalica, po želji roditelja trebalo je da postane trgovac. Umjetnički poriv, međutim, bio je jači i on se izborio za školovanje na Akademiji likovnih umjetnosti u Atini. Po završenim studijama boravi u Budvi, na Cetinju, u Zadru, Mostaru, Sarajevu, Zagrebu, u Beogradu, Carigradu, Kairu, u Skoplju, Subotici, Novom Sadu i na kraju Perastu, koji je bio njegova posljednja stanica.

Izrazito rodoljublje odredilo je njegovo ne samo tematsko već i likovno formiranje. Anastas je u Mostaru i Sarajevu sa bratom Špirom uspio dovesti pred svoj štafelaj crkvene velikodostojnike, trgovce i zanatlije i njihove žene. Bilo je to zlatno doba građanskog portreta u Bosni i Hercegovini. Godine 1896. izlaže svoje slike u jednoj mostarskoj knjižari, što se smatra prvom likovnom izložbom u Bosni i Hercegovini.

Sredinom tridesetih godina prošloga vijeka napušta briljantnu portretsku djelatnost i bavi se slikanjem historijskih kompozicija i tematikom koja je sama po sebi trebalo da mu donese popularnost i uspjeh. Ova nacionalno-politička platna nijesu našla poklonike: ostala su gotovo bez komentara.

Bavio se i skulpturom (Bista crnogorskog kralja Nikole i Spomenik crnogorskom gospodaru, pjesniku Petru II Pertoviću Njegošu). Naravno, ostale su samo makete.

Od njegovih lutanja posebno je zapažen boravak u Adis Abebi i veza sa etiopskim carem Menalikom II po čijoj je narudžbi uradio državni grb Etiopije koji je bio u zvaničnoj upotrebi sve do smrti cara Hailea Selasija, 1975. godine.

PERO POČEK**Cetinje, 1878 - Rim, 1963.**

Najveći među slikarima "prve generacije" i jedan od najvećih koje su ovi prostori dali bio je Pero Poček. Roden je 1878. godine na Cetinju, gdje je "izučio početne škole". Zahvaljujući gostoprimstvu što ga je od malih nogu uživao na Cetinjskom dvoru, 1891. godine dobio je priliku da se školuje ne napuljskoj ili pariskoj likovnoj akademiji. Odabrao je Napulj.

Godine 1900, kako je zapisao u svojim putopisima, "trećim desetkom maja mjeseca prešao (...) kraći prečnik Jevrope, počevši od Južne Italije pa do u Norvešku".

Poslije završenih studija zanimao se kratko za vulkanologiju - zbog izvođenja svog projekta o propasti Pompeje - a onda se vratio u Crnu Goru pripremajući se za slikanje monumentalne kompozicije Gusle... Ondašnja italijanska kritika pisala je: "Ovdje nema nikakve stilizacije, nikakvog skrivenog simbola, nikakvog oprečnog realizma: to je neposredno, živo, kompletno prikazivanje duše jednog naroda koji nije mitski već realan." Godine 1907. sudjeluje na Izložbi balkanskih zemalja u Rimu, dobija Grand prix, a potom

mu u Biljardi na Cetinju prvu samostalnu izložbu otvara crnogorski suveren knjaz Nikola. Negdje u to vrijeme na Kapriju mu pozira Maksim Gorki, a istovremeno počinje i da se bavi likovnim tumačenjem Njegoševog Gorskog vijenca, čemu se vraćao cijelog života.

Godine 1912. kao dobrovoljac u crnogorskoj vojsci ratuje na Skadru, a njegova žena Tina radi u sanitetskoj ekipi vojske.

Djelo Pera Počeka je jedna od crnogorskih prepoznatljivosti i stvaralačkih vrhunaca XX vijeka. Čuvao je svoje slike za Cetinje - gdje se nikad nijesu sabrale - iako je bilo iskrenih pokušaja da se to ostvari.

ĐOKO POPOVIĆ

Ulcinj, 1877 - 1911.

Vjerovatno najveći nesklad čovjeka i prirode.

Sin prelijepa Miluše đurašković - čiji je lik simbol Crnogorke na platnima Jaroslava Čermaka - i ministra kulture kod knjaza Nikole. Ostavio je kratak, ali dubok trag u crnogorskoj umjetnosti. Kao jedanaestogodišnji dječak izučavao je, po očevom nagovoru, vojni nauk u Rusiji i tamo dobio tuberkulozu.

Vratio se u Ulcinj i pod sjenkom neumitnosti, počeo sanjariti o slikarstvu. Niko ga više nije sputavao. Preko beogradske Umjetničke škole i slikarskih početaka seli se u Italiju, na napuljsku likovnu akademiju i na Kapri, tematsko izvorističnog njegovog slikarstva i poetskih zapisa, gdje je otkidao djelove ljepote od bliske smrti. Sve dok se nije morao vratiti Ulcinju, da u mediteranskoj svjetlosti dočeka svoj najkraći dan...

Bio je vrlo blizak umjetničkim stremljenjima svoga doba. U početku je radio portrete u duhu akademskog realizma (Autoportret, Portret Laza Ramadana) da bi kasnije prešao na impresionizam (Motiv iz Portičija).

Najveći broj njegovih djela stradao je u Drugom svjetskom ratu. Ostalo je danas svega nekoliko slika, kao svjedočanstvo o jednoj velikoj mogućnosti crnogorskog slikarstva.

ŠPIRO BOCARIĆ

Budva, 1878 - Banja Luka, 1941.

Špiro Bocarić, kao i njegov stariji brat Anastas, poštuje samo sopstvene porive: odlazi na školovanje u Veneciju i na tamošnjoj akademiji ostaje kratko. Uz Anastasa, kojem se jedno vrijeme pridružuje, slika portrete građanskog društva u Mostaru, Sarajevu i u Banja Luci, a potom i žanr-scene sa likovima u raskošnim nošnjama i u živopisnom ambijentu bosanskih kasaba (džamijâ, specifične arhitekture i sl). Bocarić se uglavnom bavio proučavanjem folklorâ i jedan je od utemeljivača muzeološke nauke u Bosni i Hercegovini.

U svojoj boemiji i umjetničkim ostvarivanjima - slikarskim i literarnim - stigao je djelovati i politički, kao opozicionar, pa ga austrougarska vlast progoni iz Sarajeva. Poslije svega skrasio se u Banja Luci, politički se pasivizirao i potpuno posvetio umjetnosti i etnologiji. Po

bosanskim crkvama ostavio je niz ikonostasa (u Rogatici, Prači, Ilijašu, Nišićima kod Sarajeva i dr.).

Njegove slobodarske ideje ponovo budi Drugi svjetski rat: uzima učešća u Narodnooslobodilačkoj borbi i gine u Banja Luci 1941. godine.

KOSTA MILIČEVIĆ

Vraka kod Skadra, 1877 - Beograd, 1920.

Potiče iz svešteničke porodice. Prve likovne lekcije dobio je od ruskog konzula u Skadru. Oko 1894. prelazi u Srbiju. i upisuje se u školu Kirila Kutlika, poslije koje, odlazi u Prag i Beč. Studirao je u teškoj bijedi, isto kao i u Minhenu gdje je 1902. radio u ateljeu Antona Ažbea, slovenačkog slikara čiju su privatnu školu pohajali Kandinski (Kandinski), Jakopič, Rista i Beta Vukanović i Nadežda Petrović. Vraća se u Beograd i upisuje se sljedeće godine u Umetničku školu Riste i Bete Vukanović. Po kazivanju velikog crnogorskog vajara i njegovog prijatelja sa studija Rista Stijovića upamćen je kao izrazito boemska figura sa crnogorskom kapom. Da bi nastavio školovanje i preživio radi kao firmopisac. Konačno 1910. godine završava Umetničko-zanatsku školu u Beogradu. U Prvom svjetskom ratu sudjeluje prvo kao borac, a potom kao ratni slikar u Grčkoj.

Bio je kritičan prema sopstvenom radu zbog čega je uništio veliki broj svojih slika. Na Krfu radi najbolja djela svog impresionističkog slikarstva. Riječ je o tonski riješenim predjelima sa ostrva (Staza u maslinjaku, Ostrvo sa crkvom, Krf), na kojima svjetlost uzima prevagu i crtež ostaje u drugom planu.

Pored pejzaža radio je i portrete, a bavio se i ikonografijom (ikonostas crkve u Železniku).